

Sytuacja demograficzna młodzieży i jej społeczne konsekwencje

KAROLINA MESSYASZ
UNIwersYTET ŁÓDZKI

Abstrakt

Artykuł ten poświęcony jest przybliżeniu czytelnikowi globalnej sytuacji społeczno-demograficznej młodzieży. Będę starała się pokazać położenie młodych osób w globalnych strukturach demograficznych oraz nawiązać do wynikających z tego konsekwencji i wyzwań. Tym samym punkt ten poświęcę na charakterystykę, w oparciu o dostępne dane i opracowania, młodego pokolenia w ujęciu globalnym, kontynentalnym i krajowym (Polska). Postaram się wskazać najważniejsze zmienne, które odzwierciedlają sytuację młodych na tle innych grup wiekowych oraz zastanowić się nad konsekwencjami społecznymi ujawnionych procesów dla statusu kategorii młodzieży.

Słowa kluczowe:

młodzież, młodzi dorośli, demografia, depopulacja, solidarność międzypokoleniowa.

Wprowadzenie

Jak wynika z szacunków ONZ obecnie na świecie żyje około 7,8 mld ludzi, z czego 4,6 mld zamieszkuje Azję, 1,3 mld Afrykę. W ostatnich dekadach liczba światowej populacji wzrosła o kolejny 1 miliard co 12–13 lat. Przyrost ludności o ostatni miliard swoje główne źródło miał w Azji (58%) i Afryce (29%), zaś wkład Europy wyniósł ok. 0,5% (Szukalski, 2011). Analizując globalnie sytuację demograficzną, można zidentyfikować dwa główne procesy – przyrost liczby ludzkości na świecie (choć spowalniający) i depopulację. Te dwa, wydawałoby się przeciwstawne procesy, zachodzą na naszym globie równocześnie, co powodowane jest odmienną fazą rozwoju ludnościowego różnych części świata. Demografowie schemat zmian procesu reprodukcji ludności nazywają przejściem demograficznym (przemiany w rozrodczości i umieralności). Podczas tzw. pierwszego przejścia demograficznego na skutek modernizacji społecznej poprawie uległy warunki bytowe ludzkości, co ograniczyło znacząco liczbę zgonów. Przejście demograficzne najpierw wystąpiło na terenie Europy, później Ameryki Północnej, Australii i Oceanii, Ameryki Południowej i Środkowej, zaś w ostatniej kolejności w Azji i Afryce (Szukalski, 2011). Na terenie krajów najbardziej rozwiniętych, w tym Europy Zachodniej, Północnej i Południowej, od kilku dekad mamy do czynienia z tzw. drugim przejściem demograficznym, które jest wynikiem przemian normatywno-obyczajowych polegających na wzroście podmiotowości jednostki, wzroście poziomu wykształcenia, dostępie do skutecznej antykoncepcji, zmianie motywacji prokreacyjnych, deinstytucjonalizacji małżeństwa, zwiększenia aktywności zawodowej kobiet, co przekłada się na pluralizację modeli rodziny, zmianę stosunku do rodzicielstwa jako roli społecznej i niską dzietność (Szukalski, 2011). Kraje Europy Środkowo-Wschodniej do przełomu lat 70. i 80. XX w.

doświadczają stagnacji (współczynnik dzietności ok. 2,1, wysoka śmiertelność, wczesny wiek zawierania małżeństw). Wejście w fazę drugiego przejścia demograficznego nastąpiło wraz z transformacją ustrojową, by następnie przybrać postać kryzysu reprodukcyjnego na przełomie XX i XXI wieku, objawiającego się gwałtownym spadkiem współczynnika płodności (Okólski, Fihel, 2012).

Obecnie zatem w całej Europie w efekcie drugiego przejścia demograficznego występuje kurczenie się populacji na skutek ujemnego przyrostu naturalnego oraz przyspieszone starzenie się ludności (wzrost względnego udziału osób starszych powodowany wydłużonym przeciętnym trwaniem życia). Powyższe procesy prowadzą do występowania spadku liczby ludności, tj. występowania zjawiska depopulacji (w różnej skali) oraz zmniejszania się udziału młodych ludzi w całkowitej liczbie ludności (Szukalski, 2018).

Jednocześnie socjologowie obserwują wydłużenie się okresu młodości, którego zamknięcie związane było do niedawna z zakończeniem edukacji, wstąpieniem w związek małżeński, samodzielnością ekonomiczną czy narodzinami pierwszego dziecka. Obecnie wymienione wydarzenia przesunęły się na trzecią i czwartą dekadę życia, co oznacza jakościowe zmiany w cyklu życia jednostki i inną waloryzację okresu młodości. Wydłużenie się czasu pozostawania jednostek w systemie edukacji, problem gniazdownictwa młodych i zależności od rodziców, przedłużająca się niesamodzielność ekonomiczna, późniejsze wchodzenie w związku i opóźnianie decyzji o posiadaniu potomstwa (będące efektem przemian normatywno-obyczajowych i gospodarczych) spowodowały zerwanie z modelem tzw. biografii linearnej, charakteryzującym poprzednie generacje. Linearna biografia cechowała się płynnym przejściem z edukacji do pracy czy z domu rodzinnego do własnego gospodarstwa domowego (Furlong, 2013). Obecnie

młodość składa się z różnych sekwencji i etapów. Zakończenie jednego nie jest ostateczne i bezpowrotne, np. utrata pracy może powodować konieczność powrotu do domu rodzinnego itp. Wejście na rynek pracy następuje stopniowo, ponieważ ludzie coraz częściej spędzają kilka lat łącząc edukację i pracę (figura pracującego studenta). Poszczególne etapy biografii dostosowywane są do wymogów sytuacyjnych (por. Szafranec, Domalewski, Wasilewski, Szymborski, Wernerowicz 2017; Mikiewicz, 2014). Nastąpiła zatem znacząca zmiana całego procesu przejścia z dzieciństwa do dorosłości. Młodość przestała służyć jedynie osiągnięciu dorosłości, a stała się okresem samym w sobie, istotnym tu i teraz ze względu na swoją specyfikę, właściwe sobie treści i doświadczenia.

W niniejszym tekście analizuję położenie demograficzne szeroko rozumianej kategorii młodzieży, czyli osób między 15 a 29 rokiem życia. Wszędzie tam, gdzie dane to umożliwiają, analiza koncentruje się przede wszystkim na osobach właśnie w tym przedziale wiekowym. Jednak w statystyce publicznej do kategorii młodzieży zalicza się różne kategorie wiekowe lub też agreguje się roczniki z uwagi na inne założenia wyjściowe, np. dzieląc ze względu na aktywność zawodową, a nie przynależność do wiekowych kategorii społecznych. Oznacza to, że korzystając z danych różnych instytucji, jestem zmuszona posilkować się węższym (np. 15–24 lata) bądź szerszym zasobem danych (np. 15–29 lat). Należy także pamiętać, że tak szerokie ujęcie i posługiwanie się wspólną etykietą „młodzież” jest umowne. Po pierwsze przedział 15–29 lat zawiera w sobie zarówno osoby nastoletnie (adolescentów), osoby będące u progu dorosłości, jak i młodych dorosłych. Po drugie kategoria osób młodych pozostaje zróżnicowana pod względem klasowym, co będzie miało wpływ na ich jednostkowe przyszłe trajektorie. Mając świadomość ograniczeń, jakie narzucają tego

typu uogólnienia, w niniejszym tekście staram się zobrazować sytuację demograficzną całej kategorii i zasygnalizować potencjalne jej skutki o znaczeniu makrospołecznym dla całej generacji.

Młodzież w świetle demografii globalnej

Analizując dane ONZ w ujęciu czasowym widoczną tendencją jest spadek procentowego udziału dzieci i młodzieży w ogóle populacji światowej. Obecnie dzieci to około ¼ całej ludzkiej populacji, a w 2100 r. mniej niż co piąty człowiek na świecie będzie osobą do 14 roku życia. Wskaźnik procentowy dla grupy młodych również wykazuje tendencję spadkową. Obecnie kategoria 15–24 lata stanowi 15,5% ogółu, a przez najbliższe 80 lat ma spaść do 12%. Grupa 25–64 lata stanowi blisko połowę światowej populacji, zaś co dziesiąty obywatel świata to osoba powyżej 65 roku życia (9,3%) (United Nations, 2019, s.28).

Tabela 1. Światowa populacja według kategorii wiekowych (w %).

	1950	1970	1990	2000	2020	2030	2050	2075	2100
0–14 lat	34,3	37,5	32,8	30,1	25,5	23,6	21,1	19,0	17,5
15–24 lat	18,2	18,1	18,9	17,7	15,5	15,1	13,8	12,8	12,0
25–64 lat	42,4	39,1	42,1	45,3	49,7	49,6	49,2	48,6	48,0
65+	5,1	5,3	6,2	6,9	9,3	11,7	15,9	19,5	22,6

Źródło: United Nations. (2019). *Population Division World Population Prospects 2019, Volume II: Demographic Profiles*, s. 28 https://population.un.org/wpp/Publications/Files/WPP2019_Volume-II-Demographic-Profiles.pdf (dostęp 03.02.2022).

Porównując profile demograficzne kontynentów, widać wyraźne różnice w liczebnościach poszczególnych kategorii wiekowych. W Afryce dzieci poniżej 15 roku życia stanowią 40,6% ludności, a grupa wiekowa 15–24 lat stanowi dodatkowe 19,3%. W Azji, Ameryce Południowej (włącznie z Karaibami) dzieci stanowią około ¼ populacji, zaś młodzież (15–24) między 14,4%–15%. W Ameryce Północnej oraz Australii i Nowej Zelandii dzieci stanowią blisko 1/5 ludności, zaś osoby młode 12,5%–13,1% ogółu populacji. Europę charakteryzuje najniższy wskaźnik udziału dzieci i młodych w populacji kontynentu, odpowiednio – 16,1% i 10,4% (United Nations, 2019, s.58). Z przedstawionych danych widać wyraźnie, jak różnie prezentuje się sytuacja demograficzna poszczególnych kontynentów (eksplozja demograficzna vs. depopulacja). Dane te należy

uzupełnić o analizę sytuacji polityczno-gospodarczej poszczególnych regionów, która w dużej mierze warunkuje możliwości rozwojowe. To z kolei generuje zupełnie inne wyzwania. W Afryce będą to: zwalczanie ubóstwa, głodu, ułatwienie dostępu do edukacji czy usług medycznych, w Europie sytuacja zmusza do generowania scenariuszy związanych ze stymulowaniem dzietności (pronatalistycznych) lub przyciąganiem ludności (migracyjnych). Przeglądając się prognozom, należy zaznaczyć, że liczba dzieci i młodzieży do końca XXI w. będzie wzrastać w Afryce, Ameryce Północnej, Australii i Nowej Zelandii, natomiast spadać w Azji, Ameryce Południowej i Europie (United Nations, 2019). Jednocześnie obserwowanym trendem będzie wzrost mediany wieku populacji poszczególnych kontynentów.

Tabela 2. Mediana i prognoza mediany wieku dla poszczególnych kontynentów.

	1990	2000	2020	2050	2100
Afryka	17,6	18,3	19,7	24,8	34,9
Ameryka Łacińska i Karaiby	21,8	24,3	31,0	40,8	49,3
Ameryka Północna	32,9	35,4	38,6	43,0	45,7
Australia i Nowa Zelandia	31,9	35,2	37,9	42,1	46,0
Azja	23,0	26,0	32,0	39,9	46,7
Europa	34,6	37,7	42,5	47,1	48,2

Źródło: opracowanie własne na podstawie United Nations. (2019). *Population Division World Population Prospects 2019, Volume II: Demographic Profiles*, https://population.un.org/wpp/Publications/Files/WPP2019_Volume-II-Demographic-Profiles.pdf (data dostępu 05.03.2022).

Demograficzny profil młodzieży w Europie i Unii Europejskiej

Położenie demograficzne młodej populacji na kontynencie europejskim można analizować w różnych ujęciach: dla całego kontynentu, poszczególnych regionów Europy oraz dla obszaru Unii Europejskiej. Dane w tej części zostaną przedstawione z zastosowaniem takiego właśnie klucza.

Liczba ludności Europy w 2019 r. wynosiła 747,2 mln, z czego osoby w wieku 0–14 lat stanowiły 16,1%, 15–24 lata – 10,4%, 25–64 lata – 54,8%, zaś osoby powyżej 65 lat – 18,8% (United Nations, 2019, s.66). W 2020 r. w UE-27 było 447,5 mln mieszkańców. Spośród nich 67,6 mln to dzieci w wieku 0–14 lat, zaś 73,6 mln to osoby między 15 a 29 rokiem życia. W związku z tym prawie jedna trzecia populacji UE – ponad 141 mln mieszkańców – była w wieku poniżej 30 lat, przy czym dzieci stanowiły 15,1% populacji, a młodzi ludzie 16,5% (Eurostat, 2020a). Dane w rozbiciu na poszczególne kohorty i lata przedstawia poniższa tabela.

Tabela 3. Liczba dzieci, młodzieży i młodych dorosłych w UE¹.

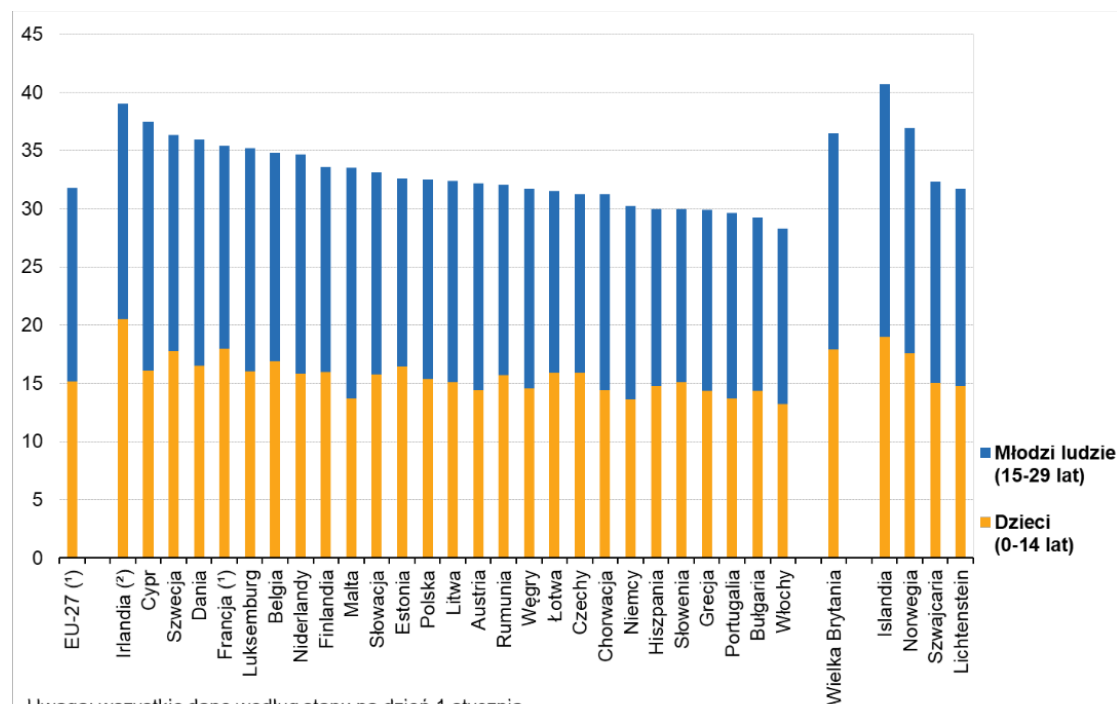
Przedziały wiekowe		2010	2015	2020
0–14 lat	Liczba	78 312	79 315	67 622
	%	15,7	15,6	15,1
15–19 lat	Liczba	28 773	27 066	23 168
	%	5,8	5,3	5,2
20–24 lat	Liczba	31 120	29 794	24 090
	%	6,2	5,9	5,4
25–29 lat	Liczba	32 986	32 106	26 388
	%	6,6	6,3	5,9

Źródło: opracowanie własne na podstawie <https://appsso.eurostat.ec.europa.eu/nui/submitViewTableAction.do>

¹ Dane za rok 2010 były liczone dla 27 państw członkowskich UE (po dołączeniu Bułgarii i Rumunii w 2007 r.), dane dla roku 2015 obejmowały 28 państw (z udziałem Chorwacji), zaś dane za 2020 rok dotyczyły 27 państw (bez Wielkiej Brytanii).

Wraz ze spadkiem udziału dzieci i młodzieży w populacji UE wzrastało względne znaczenie osób starszych w wieku 65 lat i starszych. W 2004 r. po raz pierwszy w UE było więcej osób starszych (71,1 mln) niż dzieci (70,0 mln). Od tego czasu liczba dzieci prawie nie zmieniła się, natomiast liczba osób starszych systematycznie rosła (Eurostat, 2020a).

Najmłodszym państwem członkowskim w UE-27 była Irlandia, gdzie w 2019 r. osoby w wieku 0–29 lat stanowiły prawie 4 na 10 mieszkańców (39,0%). Najniższy udział dzieci i młodzieży w całej populacji odnotowano we Włoszech (28,3%). W 2019 r. dzieci stanowiły więcej niż jedną piątą (20,5%) populacji Irlandii — najwyższy odsetek wśród państw członkowskich UE, na kolejnych miejscach uplasowały się Francja (18,0%) i Szwecja (17,8%). Z kolei stosunkowo niewielki odsetek populacji dzieci stanowiły we Włoszech (13,2%), w Niemczech (13,6%), na Malcie i w Portugalii (w obu 13,7%). Najwyższy odsetek młodych ludzi w swojej populacji w 2019 r. odnotował Cypr (21,3%). Najniższy odsetek młodych ludzi wystąpił w populacjach Bułgarii i Słowenii – wyniósł 14,9%. Stosunkowo niski był również udział młodych osób we Włoszech (15,1%) i Hiszpanii (15,2%) (Eurostat, 2020a).

Wykres 1. Dzieci i młodzież w populacji, 2019 r. (% udział w ogólnej liczbie ludności).

Uwaga: wszystkie dane według stanu na dzień 1 stycznia.

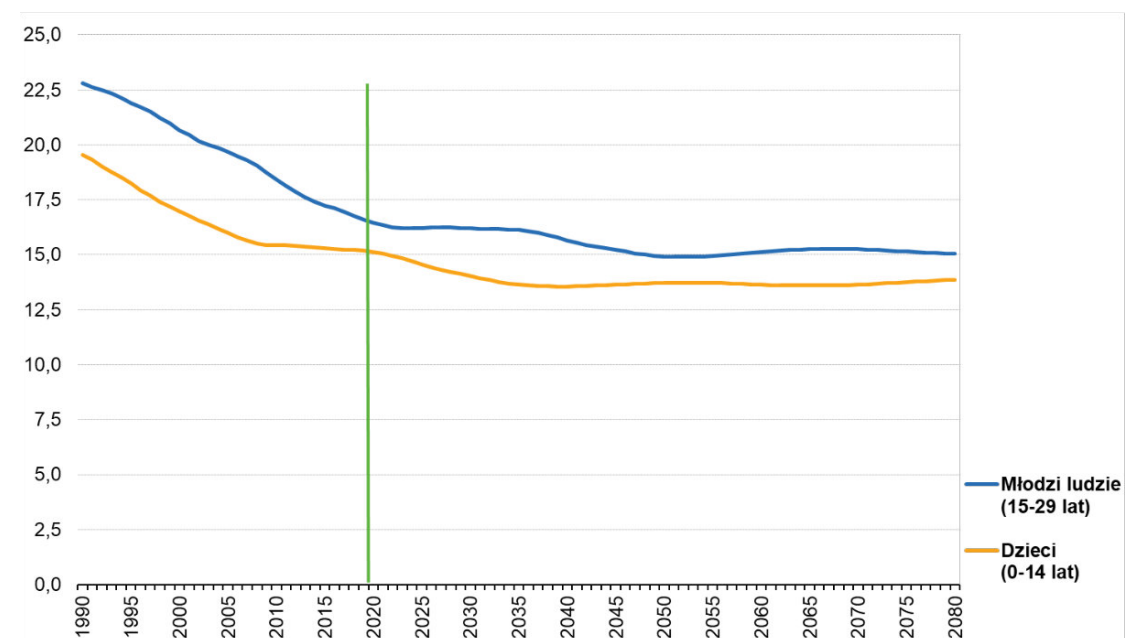
(*) Wstępne dane.

(?) Szacunki.

Źródło: Eurostat (online data code: demo_pjangroup)

Źródło: https://ec.europa.eu/eurostat/statistics-explained/index.php?title=Being_young_in_Europe_today_-_demographic_trends#Past.2C_present_and_future_demographic_developments_for_children_and_young_people (data dostępu: 10.03.2022)

Poniższy wykres przedstawia udział dzieci i młodzieży w przewidywanej populacji UE-27 do roku 2080 włącznie. Prognozowany rozwój udziału dzieci i młodzieży w całkowitej populacji UE-27 wykazuje początkowy spadek, po którym następuje okres względnej stabilności do 2080 r. Prognozowany najniższy poziom udziału dzieci ma przyjść w 2039 r. (13,6%), by w następnych latach znajdować się w przedziale 13,6%-13,9%. W przypadku młodzieży najniższe wskaźniki ich udziału w populacji mają pojawić się około 2052 r. (14,9%), po czym nieznacznie wzrosną, utrzymując się w przedziale 15,1%-15,3% (Eurostat 2020a).

Wykres 2. Dzieci i młodzież w populacji, UE-27, 1990–2080, (% udział w ogólnej liczbie ludności).

Uwaga: wszystkie dane według stanu na dzień 1 stycznia. 1990: z wyłączeniem francuskich terytoriów zamorskich i Chorwacji. 1991-2000: z wyłączeniem Chorwacji. 2018 i 2019: dane tymczasowe. Lata 2020-2080: prognozy.

Źródło: https://ec.europa.eu/eurostat/statistics-explained/index.php?title=Being_young_in_Europe_today_-_demographic_trends#Past.2C_present_and_future_demographic_developments_for_children_and_young_people (data dostępu: 10.03.2022).

Zmniejszenie liczby dzieci skutkuje również zmianą struktury rodziny, coraz częściej w Unii Europejskiej dominują gospodarstwa jedno i dwuosobowe bez dzieci. Pary z dziećmi stają się coraz mniej powszechne. W 2019 r. stanowiły one mniej niż 20% łącznej liczby gospodarstw domowych w UE-27 (Eurostat, 2020b). Dodatkowo coraz bardziej popularną postacią rodzin z dziećmi jest model 2+1, co oznacza, że duża część populacji będzie wychowywała się jako jedynacy, co może przekładać się na problemy w budowaniu relacji społecznych, szczególnie jeśli nałożymy na to ich coraz częściej zapośredniczony przez sieć charakter.

Odnosząc się do regionu Europy Środkowo-Wschodniej, prognozy różnych ośrodków (The Institute for Health Metrics and Evaluation,

Eurostat, ONZ) są zgodne – depopulacja regionu będzie postępować i uznawana jest za jedno z najważniejszych wyzwań rozwojowych stojących przed tą częścią Europy. Szacunki różnią się natomiast skalą i tempem ubywania ludności (ONZ szacuje, że liczba ludności regionu w 2100 r. będzie podobna do liczby ludności z 1950 r., czyli ok. 220 mln). Zjawisko depopulacji trwa w Europie Środkowej i Wschodniej od ponad trzech dekad, a proces przyspieszył po rozszerzeniu Unii Europejskiej (2004), kiedy z nowo przyjętych krajów regionu ruszyła do Europy Zachodniej fala emigrantów, głównie ludzi młodych (<https://ies.lublin.pl/komentarze/prognoza-2100-europa-srodkowa-i-wschodnia-najszybciej-wyludniajacym-sie-regionem-swiata/>). Migracja młodych ludzi

Tabela 4. Populacja Europy Wschodniej według kategorii wiekowych.

	1950	1970	1990	2000	2010	2020	2030	2050	2075	2100
Mediana wieku	25,9	30,9	33,6	36,5	38,6	40,8	43,9	44,6	45,4	46,2
0-14 lat (%)	28,6	25,7	22,9	18,2	14,9	17,0	15,8	15,6	15,3	15,2
15-24 lat (%)	20,0	17,1	13,8	15,8	14,3	9,6	11,7	10,2	11,1	10,9
25-64 lata (%)	45,5	48,7	52,5	53,1	56,8	56,6	52,0	49,0	48,4	46,5
65+ (%)	5,9	8,5	10,8	12,9	14,0	16,8	20,5	25,3	25,3	27,4

Źródło: United Nations.(2019). *Population Division World Population Prospects 2019, Volume II: Demographic Profiles*, s. 185 https://population.un.org/wpp/Publications/Files/WPP2019_Volume-II-Demographic-Profiles.pdf (dostęp 05.03.2022).

przekłada się na mniejszą liczbę rodzących się dzieci, co w połączeniu z niskim współczynnikiem dzietności oznacza problemy demograficzne. W 2019 r. według szacunków ONZ Europa Wschodnia² liczyła 293,4 mln ludzi. Dzieci (0–14 lat) stanowiły w tym regionie 16,9%, osoby młode (15–24 lata) zaledwie 9,6%, osoby w przedziale wiekowym 25–64 lata – 57,1%, zaś seniorzy 65+ to 16,4%.

Z uwagi na różne sposoby definiowania (kulturowe, polityczne, geograficzne, religijne, historyczne) Europy Środkowo-Wschodniej przez ośrodki badawcze, postanowiłam pokazać tendencje demograficzne dla dwóch najmłodszych kategorii wiekowych w wybranych państwach tego regionu. Tabela 5 zawiera wskaźnik dynamiki liczby ludności, który umożliwi porównanie tempa zmian liczby ludności dla różnych krajów. Pierwszy uwzględniony okres obejmuje lata minione (1990–2020), drugi to prognozowana wielkość zmiany w latach 2020–2050.

Kraje odznaczające się największą dynamiką (najszybszym spadkiem liczby dzieci) w ostatnim 30-leciu to Rumunia, Bułgaria

i Polska, co oznacza, że ubyło w nich około 40% najmłodszych obywateli. Najmniejszą dynamiką (najwolniejszym spadkiem liczby dzieci) charakteryzowały się Rosja, dla której wskaźnik osiągnął wartość 79,33 oraz Czechy (75,68). Oznacza to, że w analizowanym okresie liczba dzieci do 14 roku życia spadła w wyżej wymienionych krajach o około 20–25%. Uwzględniając dane prognozowane do 2050 r., kategoria dzieci skurczy się o około 29% w Ukrainie i o ¼ w Polsce i Bułgarii, najmniej zaś w Czechach (o niecałe 8%) w stosunku do 2020 r.

W kategorii osób młodych (15–24 lata) największa dynamika w minionych trzech dekadach charakteryzowała Rumunię i Bułgarię, gdzie kategoria ta zmniejszyła swoją liczebność o około połowę. Najwolniejsze tempo zmian w tej kategorii wykazały Rosja oraz Polska, gdzie kategoria młodzieży zmniejszyła się o około 1/3. Odnosząc się do prognoz, dwa kraje – Rosja i Czechy – mają odnotować przyrost w kategorii młodzieży (o ok. 7%), natomiast Polska, Rumunia i Ukraina będą krajami, gdzie przewiduje się najszybsze tempo zmian, a kategoria młodzieży skurczy się o 1/5. Należy jednak pamiętać, że jest to prognoza długoterminowa i jak każde tego typu wyliczenie obarczone jest możliwością błędów wskutek nieuwzględniania na etapie formułowania

Tabela 5. Wskaźniki dynamiki liczby dzieci i ludzi młodych w wybranych krajach Europy Środkowej i Wschodniej.

Kraj	Wskaźnik dynamiki 1990-2020		Prognozowany wskaźnik dynamiki 2020-2050	
	0-14 lat	15-24 lata	0-14 lat	15-24 lata
Polska	60,39	69,28	74,47	80,63
Czechy	75,68	63,05	92,47	106,36
Słowacja	63,22	68,82	80,21	86,46
Węgry	65,72	68,77	84,41	84,96
Bułgaria	56,70	49,96	74,41	85,04
Rumunia	53,53	51,11	78,47	81,29
Ukraina	64,00	59,15	71,37	81,65
Rosja	79,33	69,89	86,64	106,93

Źródło: opracowanie własne na podstawie United Nations. (2019). *Population Division World Population Prospects 2019, Volume II: Demographic Profiles*, https://population.un.org/wpp/Publications/Files/WPP2019_Volume-II-Demographic-Profiles.pdf (data dostępu 05.03.2022).

założeń nagłych zmian kierunku i tempa ruchu naturalnego i migracyjnego.

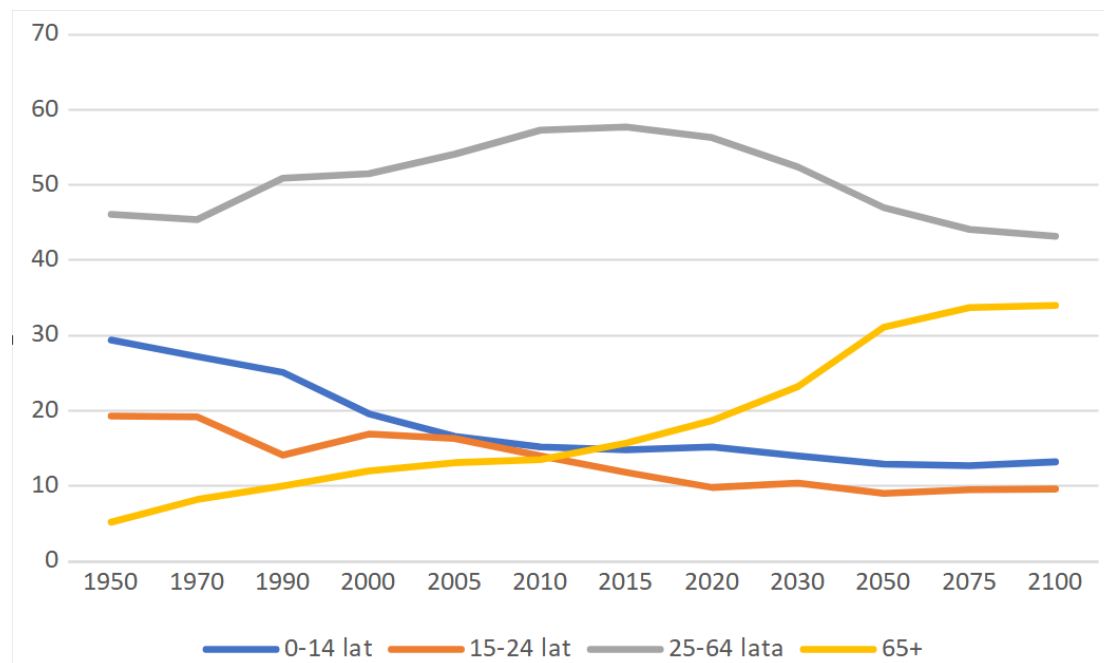
Demograficzny obraz młodzieży w Polsce

Ludność Polski w 2020 r. wynosiła 38 265 mln, natomiast w 2021 spadła poniżej 38 mln. Proporcje poszczególnych kategorii wiekowych prezentują się następująco: 0–14 lat – 15,4%, 15–24 lata – 9,8%, 25–64 lata – 56,2%, 65 lat i więcej – 18,6%³. Trendy dla Polski są niekorzystne. Prognozuje się, że do końca wieku liczba Polaków zmniejszy się do 23 milionów. Procentowy udział dzieci w populacji naszego kraju zmniejszy się do 13,2% (w roku 1950 wynosił 29,4%), zaś młodych do zaledwie 9,6%. Przybędzie za to znacząco seniorów, których udział w populacji ma wynieść 34% (United Nations 2019, s.920). Oznacza to niekorzystne współczynniki obciążenia demograficznego i problemy z systemem emerytal-

nym. Wskaźnik obciążenia dla osób w wieku przedprodukcyjnym spada od początku lat 90., stabilizując się w ostatniej dekadzie (1990 – 52, 2020 – 31). Rośnie natomiast wskaźnik obciążenia dla wieku poprodukcyjnego. W 1990 r. na każde 100 osób w wieku produkcyjnym (18–59/64) przypadały 22 osoby w wieku poprodukcyjnym, zaś w 2020 r. – 38 osób. W 1990 r. na jednego seniora (65+) przypadało powyżej 6 osób w wieku 15–64 lata, przewiduje się natomiast, że w 2050 r. będzie przypadało mniej niż dwie osoby. Sytuację poszczególnych grup wiekowych przedstawia wykres 3, na którym uwzględniono lata 1950–2100.

² Według podziału używanego przez Wydział Statystyczny Organizacji Narodów Zjednoczonych w skład Europy Wschodniej wchodzi: Białoruś, Bułgaria, Czechy, Węgry, Polska, Republika Mołdawii, Rumunia, Rosja, Słowacja, Ukraina.

³ Obliczenia własne na podstawie *Rocznik Demograficzny 2021*.

Wykres 3. Polska populacja według kategorii wiekowych (w %)⁴.

Źródło: United Nations. (2019). *Population Division World Population Prospects 2019, Volume II: Demographic Profiles*, s. 923 https://population.un.org/wpp/Publications/Files/WPP2019_Volume-II-Demographic-Profiles.pdf (data dostępu 18.02.2022).

⁴ Total population and distribution by age and sex estimated to be consistent with the population by age and sex of the (a) 1950, 1960, 1970, 1978, 1988, 2002, 2011 censuses; (b) official estimates through 2017; and with estimates of the subsequent trends in fertility, mortality and international migration.

W tabeli 6 przedstawiono dane dotyczące dzieci i młodzieży w ostatnich czterech dekadach zarówno w ujęciu liczbowym, jak i procentowym. O ile w 1980 r. dzieci i młodzieży łącznie stanowili połowę społeczeństwa polskiego, to obecnie tylko 1/3 populacji kraju to osoby do 29 roku życia. Od 1980 r. systematycznie spada liczba młodych obywateli i obywaterek Polski (15–29 lat). Coraz niższa liczba urodzeń przekłada się na coraz niższe wskaźniki poszczególnych kohort wiekowych w grupie młodych Polek i Polaków, co owocuje spadkami liczebności kohort ludności w wieku produkcyjnym (niskie wskaźniki podaży pracy). Przedstawione statystyki wskazują, że choć

społeczny czas młodości wydłuża się i pozostaje kulturowo atrakcyjny (choć głównie z perspektywy pozostałych kategorii wiekowych), to wiąże się z wieloma systemowymi problemami, dla których proponuje się jednostkowe rozwiązania. Niestety zmniejszające się odsetki udziału młodych osób w populacji naszego kraju nie przynoszą nadziei na pojawienie się systemowego wsparcia ludzi młodych w postaci sensownej polityki społecznej.

Tabela 6. Dzieci i ludzie młodzi w Polsce w wybranych latach.

	1980	1990	2000	2010	2020	1980	1990	2000	2010	2020
	w tysiącach					w procentach				
0–14 lat	8 707	9 496	7 294	5 856	5 878	24,4	24,9	19,1	15,2	15,4
15–29 lat	9 390	7 978	9 244	8 542	6 167	26,3	21,0	24,2	22,2	16,1
15–19 lat	2 720	2 890	3 342	2 424	1 794	7,6	7,6	8,7	6,3	4,7
20–24 lata	3 296	2 470	3 129	2 849	1 970	9,2	6,5	8,2	7,4	5,1
25–29 lat	3 373	2 618	2 773	3 269	2 403	9,4	6,9	7,2	8,5	6,3

Źródło: GUS. (2021). *Rocznik demograficzny*.

Konsekwencje społeczne procesów demograficznych

W tekście przedstawione zostały główne procesy demograficzne w wymiarze globalnym, kontynentalnym i narodowym. Należą do nich depopulacja i eksplozja demograficzna, choć dotyczą one zupełnie innych obszarów naszego globu (por. Szukalski, 2011). Niewątpliwie jednak nasz region charakteryzuje się depopulacją i spadkiem liczby dzieci, co w następstwie przekłada się na spadek liczby osób młodych oraz starzenie się społeczeństw europejskich. Jednocześnie zaszły znaczące zmiany w samej fazie życia, jaką jest młodość – z fazy niezależnej społecznie, stała się fazą osobną ze swoją specyfiką – co dodatkowo komplikuje obraz. Czego możemy się zatem spodziewać? Jakie konsekwencje społeczne mogą przynieść opisane powyżej procesy? Co dla młodzieży oznaczać będzie nowy układ proporcji pomiędzy grupami wieku?

W latach 60. XX wieku, kiedy doszło do największej rewolty młodzieżowej, pokolenie tzw. *baby boomers*, zbuntowało się przeciwko konserwatywnym normom i zasadom świata dorosłych. Do ówczesnego podważenia autorytetu ludzi dorosłych przyczyniły się czynniki demograficzne, ekonomiczne, technologiczne. Lata powojenne w Europie przyniosły bowiem

wysokie wskaźniki przyrostu naturalnego, co związane było z tzw. boomem urodzeń. To z kolei zmieniło proporcje pomiędzy poszczególnymi kohortami. W 1950 r. dzieci i młodzież (0–24 lata) stanowili łącznie 43,8% obywateli Europy, wobec 48,2% dorosłych. Ich siła wyrażała się także w tworzącej się kulturze młodzieżowej, sile nabywczej jako nowej grupy konsumenckiej, czy w końcu tym, że lepiej radzili sobie ze zmianami technologicznymi. Wobec tego stali się również kategorią o ważnym politycznym znaczeniu, czego świadectwem są zmiany prawne, obyczajowe, kulturowe, które zawdzięczamy tamtej generacji.

Przedstawione w artykule dane wskazują, że w najbliższych dekadach będziemy świadkami zmiany proporcji pomiędzy poszczególnymi grupami wiekowymi. Zdecydowanie zwiększy się grupa seniorów, zmaleje zaś liczba dzieci, ludzi młodych i osób w wieku produkcyjnym. Efektów takiej zmiany spodziewać się możemy zarówno w obszarze gospodarki, polityki i kultury. Społeczeństwa młode charakteryzuje inna dynamika niż społeczeństwa starzejące się. Przyjmuje się, że tam, gdzie mamy do czynienia z wysokimi odsetkami osób młodych, przekłada się to na potencjalnie szybszy wzrost gospodarczy (więcej osób aktywnych zawodowo, wyższy poziom innowacji). Społeczeństwa starzejące się borykać się będą

z potrzebą zwiększonych nakładów na systemy opieki medycznej i społecznej, system emerytalny, konieczność inwestycji w infrastrukturę dostosowaną do wymogów osób starszych. Dodatkowo przyszły rynek pracy będzie rynkiem charakteryzującym się współobecnością różnych kategorii wiekowych, co generować będzie potrzebę zarządzania z uwzględnieniem różnorodności wiekowej, chociażby ze względu na odmienności komunikacyjne różnych generacji. Zwiastować to może różne problemy z solidarnością międzypokoleniową, szczególnie w momentach kryzysów. W związku z malejącą liczbą dzieci i młodzieży, a w następstwie – osób aktywnych zawodowo, za to rosnącą liczbą seniorów, dzisiejsze pokolenie wchodzące na rynek pracy będzie musiało prawdopodobnie pracować dłużej i wziąć na siebie utrzymanie kluczowych systemów społecznych. Przy zmniejszającej się grupie osób w wieku produkcyjnym oraz problemach strukturalnych obecnego rynku pracy ludzi młodych, którego dotyczą zjawiska *overeducation* i *underemployment* (Roberts 2009, s.365), trudno spodziewać się jego wysokiej efektywności. Pomimo że obecnie mamy do czynienia z niżem demograficznym, to należy pamiętać, że wstępujące pokolenie rozpoczyna kariery w dużo bardziej konkurencyjnym środowisku, gdzie coraz większy odsetek osób legitymuje się wyższym wykształceniem, co przekłada się na zjawisko spadającej premii za ukończenie studiów (tzw. inflacja dyplomów). Dodatkowo procesy destabilizacji pracy i zatrudnienia skutkują ich prekaryzacją, a w połączeniu z innymi czynnikami, prekaryzującą całego życia (por. Mrozowicki, 2018). Brak bezpieczeństwa i skutecznej polityki społecznej wraz z postępującą indywidualizacją oraz tendencją do traktowania wszystkiego jako osobistej inwestycji i odpowiedzialności, może przekładać się na brak solidarności w relacjach międzypokoleniowych, szczególnie przy ograniczonych zasobach.

Pytaniem otwartym pozostaje kwestia kultury i wartości przyszłego społeczeństwa, a tym samym przyszłej agendy politycznej. Seniorzy staną się bowiem ważną grupą wyborców. Czy w związku z tym nastąpi konserwatywne tąpnięcie, jak w latach 50. XX wieku, gdy pokolenie powojenne poszukiwało spokoju i stabilizacji? Czy w społeczeństwie seniorów będzie jeszcze miejsce dla potrzeb osób młodych, czy ktoś będzie chciał ich wysłuchać?

W dzisiejszej sytuacji demograficznej, gdy zaledwie co szósty Europejczyk to osoba w wieku 15–24 lata, trudno wyobrazić sobie, by młodzi ludzie stanowili ważną siłę polityczną. Przeszali być istotną grupą wyborców, co przekłada się na nieobecność ich interesów w agendach partii politycznych. W takiej sytuacji zmniejszać się będzie ich zdolność do wywierania wpływu na proces decyzyjny. Już obecnie trudno odnaleźć w polityce krajowej programy skierowane do młodych (poza nielicznymi, krótkotrwałymi projektami jak np. *Mieszkanie dla młodych*). Unia Europejska w różnych programach (np. *ALMA, Pomost do zatrudnienia – wzmocnienie gwarancji dla młodzieży*) stara się zwrócić uwagę na potrzeby młodych ludzi, choć głównie z uwagi na wymogi rynku pracy. Sama nazwa nowego mechanizmu finansowego UE – *Next Generation EU*, sugeruje jakiś rodzaj myślenia o jej przyszłych obywatelach.

W badaniu Eurobarometru przeprowadzonym w marcu 2019 r. zapytano młodych ludzi w UE, które tematy powinny być priorytetem w nadchodzących latach. Większość osób we wszystkich młodych kategoriach wiekowych (15–19, 20–24, 25–30 lat) uznała, że priorytetem UE jest ochrona środowiska i przeciwdziałanie zmianom klimatu, walka z ubóstwem i nierównościami oraz poprawa kształcenia i szkolenia, a następnie zwiększenie zatrudnienia i walka z bezrobociem (Eurostat, 2020b). Czy, wobec malejącego znaczenia młodzieży

w strukturach demograficznych, postulaty te mają szanse na realizację?

Z kolei w następstwie wydłużenia fazy młodości, skoncentrowały się w niej ważne problemy społeczne, których rozwiązanie będzie kluczowe dla przyszłości kraju (np. edukacja i przygotowanie do pracy, wejście na rynek pracy, dzietność). Przyczyn takiego stanu rzeczy upatruje się w globalnej rewolucji stylu, zwłaszcza w obszarze prywatności i intymności. Zmiany te dotarły do naszego regionu po 1989 r. i nałożyły się na przemiany transformacyjne. Opóźnienie, z jakim owa rewolucja dotarła do Europy Środkowej i Wschodniej, jak wskazuje Anthony Giddens, powoduje bardziej intensywny i burzliwy przebieg zmian oraz bardziej radykalne skutki (2006). Zaledwie w ciągu trzydziestu lat dogoniliśmy Zachód w aspekcie stylu życia, kulturowych wzorów seksualności, życia indywidualnego i rodzinnego, wysokiego wartościowania wolności i indywidualizmu. Z drugiej strony doświadczaliśmy braku skutecznej polityki społecznej państwa, braku troski o podaż pracy i warunki jej wykonywania, braku wsparcia dla rozwoju usług społecznych (Golinowska, 2018). Pociągnęło to za sobą strukturalne ograniczenia w osiągnięciu dorosłości przez młodych ludzi, co znalazło wyraz w przyjmowaniu strategii moratoryjnych i przeniesieniu decyzji o rozpoczęciu życia rodzinnego na trzecią dekadę życia (Szafraniec, 2016; Szafraniec i in., 2017).

Zmiany w strukturze wiekowej ludności stanowią istotne wyzwanie dla państw europejskich, szczególnie naszego regionu. Wydaje się, że kluczem jest to, jak i na ile zostaną rozwiązane strukturalne problemy, które obecnie skumulowały się w wydłużonej fazie młodości, takie jak: mieszkalność, zapewnienie dobrego startu zawodowego, zapewnienie rzetelnej polityki prorodzinnej, dobrej jakościowo edukacji. Bez systemowego wsparcia i zwrócenia uwagi na młodość jako formatywną i kluczową fazę życia w wymiarze społecznym, trudno

spodziewać się poprawy sytuacji młodzieży. Wydaje się, że również ludziom młodym trudno w obecnej sytuacji uświadomić sobie swoje położenie i wspólnotę interesów. Procesy indywidualizacji i konsumpcjonizmu skutecznie „wymontowały” czujnik wspólnotowy, który jeszcze kilka dekad temu był tak charakterystyczny dla młodzieży europejskiej.

Karolina Messyasz – dr nauk humanistycznych, socjolożka, adiunkt w Katedrze Socjologii Polityki i Moralności IS UŁ. zainteresowania naukowe: socjologia młodzieży, socjologia edukacji, subkultury, kultura miejska i socjologia polityki.

Afiliacja

Katedra Socjologii Polityki i Moralności, Wydział Ekonomiczno-Socjologiczny, Uniwersytet Łódzki, ul. Rewolucji 1905 r. 41/43, 90-214 Łódź, E-mail: karolina.messyasz@uni.lodz.pl
ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-4534-3739>.

Bibliografia

- Eurostat. (2020a). *Being young in Europe today – demographic trends*. https://ec.europa.eu/eurostat/statistics-explained/index.php?title=Being_young_in_Europe_today_-_demographic_trends (data dostępu: luty-marzec 2022)
- Eurostat. (2020b). *Being young in Europe today – family and society*. https://ec.europa.eu/eurostat/statistics-explained/index.php?title=Being_young_in_Europe_today_-_family_and_society#Young_people.E2.80.99s_participation_in_society (data dostępu: wrzesień 2022)
- Furlong, A. (2013). *Youth Studies. An Introduction*, London-New York: Routledge.
- Giddens, A. (2006). Ramy późnej nowoczesności. W: A. Jasińska-Kania i in. (red.), *Współczesne teorie socjologiczne*, (s. 687–699). Warszawa: Wydawnictwo Scholar.
- Golinowska, S. (2018). *Modele polityki społecznej w Polsce i Europie na początku XXI wieku*. Warszawa: Fundacja im. S. Batorego.
- GUS. (2021). *Rocznik demograficzny*. GUS: Warszawa.

- Mikiewicz, P. (2014). *Kapitał społeczny i edukacja. Perspektywy teoretyczne i aplikacje empiryczne*. Warszawa: PWN.
- Mrozowicki, A., Karolak, M., Krasowska, A. (2018). Lost in Transitions? Biographical Experiences and Life Strategies of Young Precarious Workers in Poland, *Kultura i Społeczeństwo*, 4/2018, 69–89, DOI: 10.35757/KiS.2018.62.4.4
- Okólski, M., Fihel, A. (2012). *Demografia. Współczesne zjawiska i teorie*. Warszawa: Wydawnictwo Naukowe SCHOLAR.
- Roberts, K. (2009). Opportunity structures then and now, *Journal of Education and Work*, 22:5, 355–368, DOI: 10.1080/13639080903453987.
- Szafraniec, K. (2016). Główne obszary polityk społecznych wobec młodzieży. Ustalenia i refleksje socjologa, *Przegląd Socjologiczny*, 2/2016, 57–81.
- Szafraniec, K., Domalewski, J., Wasilewski, K., Szymborski, P., Wernerowicz, M. (2017). *Zmiana warty. Młode pokolenia a transformacje we wschodniej Europie i Azji*. Warszawa: Wydawnictwo Naukowe SCHOLAR.
- Szukalski, P. (2011). Jest nas 7 miliardów!, *Demografia i Gerontologia Społeczna – Biuletyn Informacyjny*, 8/2011, 1–4.
- Szukalski, P. (2018). Przyrost ludności Afryki i Azji: zagrożenie czy szansa dla Europy? W: J. Kleer, E. Mączyńska (red.), *Państwo w warunkach przesilenia cywilizacyjnych*, (s. 86–101). Warszawa: Komitet Prognoz „Polska 2000 Plus” przy Prezydium PAN.
- United Nations. (2019). *Population Division World Population Prospects 2019, Volume II: Demographic Profiles*. New York: United Nations. https://population.un.org/wpp/Publications/Files/WPP2019_Volume-II-Demographic-Profiles.pdf (data dostępu: luty-marzec 2022)

The demographic situation of youth and its social consequences

Abstract

This article is dedicated to introducing the reader to the global socio-demographic situation of youth. I will attempt to show the position of young people in global demographic structures and refer to the resulting consequences and challenges. Thus, I will devote this article to characterising, based on available data and studies, the young generation in global, continental and national (Poland) terms. I will try to indicate the most important variables which reflect the situation of the young in comparison to other age groups and reflect on the social consequences of the revealed processes for the status of the youth category.

Keywords: youth, young adults, demography, depopulation, intergeneration solidarity.